

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПОРАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ПОКРОВ» ЛЮКО ДАШВАР)

Мова сучасних художніх текстів має своєрідну лексичну, морфологічну та синтаксичну специфіку. На синтаксичному рівні показовими є детермінантні поширювачі, основна ознака яких – їхня вторинність, похідність, трансформаційна пов'язаність зі структурою речення.

На початку 60-х рр. ХХ століття російський мовознавець Н. Ю. Шведова [5] висунула ідею про члени речення, що не залежать від будь-якого граматично домінантного компонента й поширюють речення загалом. Роботи Н. Ю. Шведової зумовили наукову дискусію щодо детермінантів. В українському мовознавстві проблема детермінантів має теоретичне обґрунтування в працях І. Р. Вихованця [1], А. П. Загнітка [2], Н. Л. Іваницької [3] та ін. Водночас вивчення специфіки детермінантних поширювачів у проекції на індивідуальний стиль сучасних письменників є доцільним та перспективним.

Мета статті полягає в дослідженні структурно-семантичних особливостей темпоральних детермінантів у романі «Покров» Люко Дашвар.

Темпоральні поширювачі, характеризуючи динамічний і локалізований у часі предикативний процес, уточнюють часові параметри. Залежно від їхнього наповнення в сучасному українському художньому мовленні виокремлюють п'ять найпродуктивніших типів синтаксем із часовими характеристиками дії: детермінанти на позначення частини доби, пори року, певних періодів життя людини, назв різноманітних свят, нечіткої / чіткої часової межі та ін. [4, с. 180].

Проаналізувавши роман Люко Дашвар «Покров», ми з'ясували, що на структурно-граматичному рівні темпоральні детермінанти реалізовані такими морфологічними варіантами:

1) прислівниками на позначення:

а) частини доби, напр.: *Щоранку* прокидалася раніше за всіх... (с. 273); *Пізно увечері* <...> *Мар'яна* полетіла до Хотинського (с. 52); *Тільки увечері*, коли всі розійдуться, бо інакше ми всі тут потруїмося! (с. 21);

б) нечіткої часової межі, напр.: *Отоді-то* вони і перетнулись вперше – Курт і Алекс (с. 179); *Відтоді* Ярка кілька разів бачила, з газетами якимись усюди ходив (с. 149); *Тепер* ти зможеш з'ясувати приблизний час одруження нашого козачка! (с. 53);

2) прийменниково-відмінковими компонентами на позначення:

а) періодів життя людини, напр.: *Після восьмого класу* з батьками до Канади емігрував, вивчився, відкрив власну юридичну фірму (с. 50); *За тиждень до вінчання* вже милувалася в хрущовці на Воскресенці тоненькою, як павутиння, фатою, напівпрозорими рукавичками та білосніжними, стильними до запаморочення лодочками... (с. 240);

б) назв різноманітних свят, напр.: *На Покрову* в козелецькому соборі Різдва Пресвятої Богородиці Ярема Дорош вперше побачив своє сонце (с. 8); *Після Великодня* в маленькій сільській церквці під Ніжином міщанка Перпетуя Маркова Ізоватова вінчалася з Самійлом Андрієвим Дорошем... (с. 7); *У переддень Миколая* вперше зустріла ранок у барлозі Хотинського <...> (с. 50);

3) займенниково-іменниковими компонентами (без прийменника чи з ним) на позначення частини доби, напр.: *Того ранку* все криво (с. 48); *Того ж дня* в домі предводителя козелецького повітового дворянства зграйка панночок на чолі з хазяйкою Доллі розлилася буфетною... (с. 8);

4) прийменниково-числівниковими, прислівниково-числівниковими або числівниковими комплексами на позначення точно окреслених часових параметрів, напр.: *Узимку 1933-го* голод косив людей тисячами... (с. 304); *Тридцятого листопада 2013-го* в ніч до відділку притягли вже напівмертвого (с. 368); *За тридцять сім років, навесні 1881-го*, до канадського «Банку Монреалю» завітала скромно вбрана сива пані... (с. 15).

Широко залучено прийменниково-відмінкові звороти зі зазначенням часу, компонентами яких є іменники різних семантичних розрядів. На матеріалі роману «Покров» виокремлено такі підгрупи:

1) прийменниково-відмінкові звороти, складниками яких є іменники на позначення часу тижня чи назви днів тижня, напр.: *У понеділок я з роботи відпрошуся, удвох до університету сходимо, питаємо* (с. 33); *За тиждень на порозі став Хотинський* (с. 249);

2) прийменниково-відмінкові структури, у складі яких є назви місяців, ужиті зазвичай у місцевому відмінку з прийменником *в*, напр.: *У грудні 1916-го численне сімейство фон Лютцгофів зібралось на різдвяні свята до Бремена...* (с. 118);

3) конструкції з родовим часу від назв частин року, напр.: *Минулої зими птахи вікно розбили <...>* (с. 175); *На початку літа народжувати* (с. 247); *В останній день осені, 30 листопада 2013 року, директор вигнав колектив агенції на роботу <...>* (с. 25); *В ніч проти тридцятого листопада 2013 року, <...> коли ти привіз мене додому, а я стояла біля під'їзду...* (с. 246);

4) конструкції на позначення частин доби, напр.: *До півдня би очей не розплющила, та незвичний гамір у коридорі змусив відірватися від подушок* (с. 89); *Під ранок мобільний сам ожив: номер невизначений* (с. 220);

5) конструкції зі значенням умовних вимірів часу, напр.: *Мить тому Дорошеві й ворухнутися було несила <...>* (с. 2); *За годину Пітер має приїхати <...>* (с. 242); *Усі двадцять сім років свого життя тільки те і робить, що невдачі збирає* (с. 19);

6) прийменниково-відмінкові конструкції на позначення загальних часових понять, напр.: *Вік би вас усіх не бачити!* (с. 137); *Та час від часу вона ловила на собі допитливий уважний погляд Хотинського* (с. 20);

7) прийменниково-відмінкові конструкції з прийменниками *в*, *на* та іменниками нечасової семантики, напр.: *На свята в нас якось... не по-людськи все вийшло* (с. 154).

Темпоральні поширювачі виражають різні відтінки часових відношень, зокрема:

1) означену одночасність, напр.: *Сьомого відсвяткуємо і Новий Рік, і Різдво* (с. 23); *Сьогодні тебе помітили, Озерова* (с. 39); *За тиждень поклони бив...* (с. 16); *Тридцятого листопада 2013 року Мар'яна Озерова гостріше, ніж зазвичай, із розпачем усвідомила: проти неї – весь світ!* (с. 18); *Тридцятого листопада 2013-го в ніч до відділку притягли вже напівмертвого* (с. 245);

2) неозначену одночасність, напр.: *Потім мама з бабою Сашею проплакали цілу ніч...* (с. 174); *А потім – працюємо!* (с. 28); *Попервах уся та гра з «Паркером»-зв'язківцем інтригувала і збуджувала <...>* (с. 25); *Зараз Хотинський викличе таксі <...>* (с. 25);

3) часову наступність, напр.: *Після двогодинного мордування врешті зупинилась на абсурдній для зими шифоновій туніці...* (с. 101); *За п'ятнадцять хвилин – уже і восьма вечора* (с. 28); *Та після обідньої перерви з'ясувалося, що в парфумів є ще одна фішка – запах ніяк не бажав вивірюватися і зникати* (с. 21); *З того дня «Паркер» Хотинського став Мар'яниним зв'язківцем <...>* (с. 24).

Отже, словоформи з часовим значенням, які належать до семантичного типу фонових детермінантів, створюють темпоральний фон для події, позначеної рештою синтаксичного складу висловлення. Темпоральні детермінанти на структурно-граматичному рівні реалізовані різними морфологічними варіантами, такими як прислівники, прийменниково-відмінкові словоформи, займенниково-іменникові та прийменниково-числівникові компоненти.

Список використаної літератури:

1. Вихованець І. Р. Формально-граматична структура речення // Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 25–30.

2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.

3. Іваницька Н. Л. Семантична структура двоскладного речення / Н. Л. Іваницька // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 36–41.

4. Кутня Г. В. Обставинна детермінація предикатів процесу в сучасній українській мові / Г. В. Кутня // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. : А. П. Загнітко та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 178–184.

5. Шведова Н. Ю. Существуют ли детерминанты как самостоятельные распространители предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1968. – № 2. – С. 39–50.

Науковий керівник: д. філол. н., доцент Шитик Л. В.